

SEKÜLERLEŞME VE DİN: BATI'DA SEKÜLERLEŞME TEORİLERİ VE TARTIŞMALARI

Mehmet Özay

İBN HALDUN
ÜNİVERSİTESİ

SEKÜLERLEŞME VE DİN:

Batı'da Sekülerleşme Teorileri
ve Tartışmaları

MEHMET ÖZAY

İBN HALDUN
ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

**Sekülerleşme ve Din:
Batı'da Sekülerleşme Teorileri ve Tartışmaları**

MEHMET ÖZAY

ISBN 978-605-80752-3-8
2. Baskı 2020

Editör Savaş Cihangir Tali
Yayın Yönetmeni Miraç Gündüz
Son Okuma Şehadet Sena Taş
Tashih Savaş Cihangir Tali
Mizanpaj İHU Press
Kapak İHU Press

İbn Haldun Üniversitesi Yayınları Ulubatlı Hasan Cd. No:2,
34494 Başakşehir / İSTANBUL
Tel +90 (212) 692 0212

Baskı&Cilt Yılmaz Basım Yayıncılık
Maltepe Mh. Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi
1. Kat ZE1 Topkapı/İstanbul
Sertifika No: 27185

Özay, Mehmet, 1969-

Sekülerleşme ve din : Batı'da sekülerleşme teorileri ve tartışmaları / Mehmet Özay , editör Savaş Cihangir Tali.
-- 2. bs. -- İstanbul : İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2020.

304 s. ; 21 cm.

Bibliyografya ve indeks var.

ISBN 978-605-80752-3-8

1. Din. 2. Religion. 3.Sekülerizm. 4. Secularism.

BL 2747.8

211.6

© Bu eserin tüm yayın hakları, yayınevi ile anlaşmalı olarak yazarına aittir. Eleştirel makale ve dergilerde yapılacak kısa alıntılar dışında, bu kitabın tamamı veya bir kısmı, yayıncının izni olmadan yayımlanamaz.

Mehmet ÖZAY:

1969 yılında Üsküdar'da dünyaya geldi. İlk, orta ve lise öğrenimini Üsküdar'da tamamladı. Özay, yüksek lisansını Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü'nde ve doktora çalışmasını aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Sosyolojisi bölümünde tamamladı. 2007-2010 yılları arasında Endonezya Cumhuriyeti Açe Eyaleti'ndeki bazı devlet ve özel üniversitelerde alanıyla ilgili dersler verdi. Bu dönemde, Osmanlı-Açe ilişkileri, Açe tarihi ve sosyolojisi alanlarında çalışmalar yaptı. 2010-2013 yılları arasında Malezya Teknoloji Üniversitesi (UTM) Eğitim Fakültesi'nde araştırmacı öğretim üyesi olarak çalıştı. Araştırmalarını Açe ve Malaya çerçevesinde sömürgecilik tarihi, sömürge sonrası bağımsızlık hareketleri ve Müslüman toplumların sosyolojisi üzerine devam ettirdi. Çalışmalarını çeşitli uluslararası konferanslarda bildirilerle gündeme taşırken, aynı zamanda İngilizce, Türkçe kaleme aldığı makaleleri ulusal, uluslararası yayın organlarında yayımlandı. Osmanlı Devleti ve Modern Türkiye Cumhuriyeti ile Malay dünyası ilişkileri, sömürgecilik etiği, misyonerlik vb. alanlarda çalışmalarına devam etmektedir.

Özay'ın *Açe Kitabı* (İstanbul, 2006) başlıklı bir telif eseri, sosyal bilim alanında çevirileri (*Üçüncü Yol – Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi*, Anthony Giddens, İstanbul, 2000; *Okulsuz Toplum*, Ivan Illich, İstanbul, 2000; *Bizans ve İlk İslâm Fetihleri*, Prof. Walter E. Kaegi, İstanbul, 2000; *Hükümdar*, Niccola Machiavelli, İstanbul, 2000, İstanbul, 2006; *Uygar Barbarlık*, Stjepan G. Mestrovic, İstanbul, 2004; *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, Tarbjon L. Knutsen, İstanbul, 2006), *Açe (Medeniyet Şehirleri Serisi)* İstanbul, 2019; *Basiret ve Direniş: Basiret Gazetesinde Açe'deki "Hollanda Savaşı"nın (1873-1904) İlk İki Yılımı Ele Alan Metinlere Dair*, İstanbul, 2018; *Çağa İz Bırakan Önderler-Selamet Haşim*, İstanbul, 2017; *Açe Darüselam Sultanlığı: İslam Öncesi Dönemden 20. yüzyıl başlarına kadar Açe Tarihi*, İstanbul, 2018 ve çeşitli dergilerde yayımlanmış makaleleri bulunuyor.

İÇİNDEKİLER

Yeni Baskıya Önsöz	9
GİRİŞ	13
I. BÖLÜM Din Olgusu	29
1- Tarihi Perspektif	31
2- Teorik Arka Plan	39
3- Sosyolojik Bağlamda Din Olgusu	45
3.1. Dinin Anlamı	51
3.2. Kurucu Sosyologların Din Algısı	56
II. BÖLÜM Sekülerleşmenin Sosyolojik Temelleri	65
4- Toplumsal Değişme	67
4.1. Toplumsal Değişim Karşısında Din	70
4.2. Dini Değişim	73
4.3. Çağdaş Batı Toplumlarında Din	79
4.4. Dini Değişimin İçsel Faktörleri	86
4.5. Reformasyon ve Protestanlığın Dini Değişimdeki Önemi	88
5- Modernite	97
5.1. Modernite Kavramının Kökeni	98
5.2. Rasyonallite	102
5.3. Din ve Modernite İlişkisi	106
5.4. Pre-Modern ve Modern Toplum İlişkisi	112
III. BÖLÜM Paradigma Modelleri	117
6- Sekülerleşme	119
6.1. Sekülerleşme Tanımı	121
6.2. Sekülerleşme ve Sekülerizm İlişkisi	124
6.3. Sekülerleşme Kavramının Tarihsel Çerçevesi	126
6.4. Sekülerleşme - Modernleşme İlişkisi	132
6.5. Kurucu Sosyologlarda Sekülerleşme Yaklaşımı	135
August Comte	137
Emile Durkheim	137
Max Weber	138
Karl Marx	139
6.6. Sekülerleşme Kavramına Dair Genel Yaklaşımlar	141
6.7. Sekülerleşme Teorisi Konusunda Farklı Görüşler	143

6.8. Sekülerleşmede Üçlü Tanımlama	151
A- Toplumsal Sekülerleşme	153
B- Kurumsal Sekülerleşme	155
C- Bireysel Sekülerleşme	157
6.9. Dinin İçsel Sekülerleşmesi	159
7. Paradigma Modelleri Bağlamında Sekülerleşme	166
7.1. Eski Paradigma:	
Kutsal Toplumdan Seküler Topluma Tek Yönlü Süreç	168
7.1.1. Oliver Tschannen'ın Sekülerleşme Paradigması	171
7.1.1.1. Farklılaşma	172
7.1.1.2. Rasyonelleşme	178
7.1.1.3. Dünyevileşme	182
7.1.2. Steve Bruce'ın Sekülerleşme Paradigması	184
7.1.3. Sekülerleşmeye Yol Açan İkincil Faktörler	188
7.1.3.1. Otonomlaşma	188
7.1.3.2. Özelleşme	188
7.1.3.3. Çoğulculuk	190
7.2. Paradigma Değişikliği	193
7.2.1. Yeni Paradigma: Kutsalın Vazgeçilemezliği Teorisi	195
7.2.2. David Martin'in Eleştirisi	202
7.2.3. Rodney Stark'ın Eleştirisi	203
7.2.4. Peter Berger	209
Berger'in Eski Düşünceleri	210
Berger'in Yeni Düşünceleri	213
7.3. Eklektik Paradigma: Sekülerleşme ve Dindarlık	214
IV. BÖLÜM Yeni Dini Hareketler'e Bakış	221
8- Yeni Dini Hareketler	223
9- Yeni Dini Hareketler'in Karakteristik Özellikleri ve Varoluş Nedenleri	229
V. BÖLÜM Modern Batı Dünyasında Kutsalın Görünümleri	235
10- Avrupa - Amerika Dindarlığı	237
10.1. Avrupa'da Dinin Görünümü	243
10.2. Avrupa Ülkeleri Arasındaki Fark	247
10.3. ABD'de Dinin Görünümü	249
10.3.1. Göç Olgusunun Sivil Din'in Oluşumuna Katkısı	254
10.3.2. Yakın Dönemde Amerikan Toplumunda Din Olgusu	258
10.3.3. Amerikan Sivil Dini	259
SONUÇ	269
KAYNAKLAR	279
İNDEKS	295

KISALTMALAR

C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
Iss.	: Issue
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAM	: İslam Ansiklopedisi Araştırmalar Merkezi
JSSR	: Journal for the Scientific Study of Religion
NY	: New York
P-	: page
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
UK	: United Kingdom
Uni.	: University
Vol-	: Volume
Yay.	: Yayınları
YDH	: Yeni Dini Hareketler
YKY	: Yapı Kredi Yayınları
YYLT	: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

YENİ BASKIYA ÖNSÖZ

Avrupa, özellikle de Batı Avrupa'nın geç Ortaçağ ve erken modern dönemde yaşadığı toplumsal, siyasal ve de dini değişimlerin tarihi sosyal bilimlerin çeşitli alanlarındaki çalışmalarda gizli ya da açık egemen bir olgudur. Batı'da tecrübe edilen değişim ve dönüşümlerin teoriler kulvarında dillendirilmesi için, diğer bazı teşebbüslere rağmen, ağırlıklı olarak 19. yüzyılı beklemek gerekiyordu. Teorilerin ortaya çıkışı bir tesadüf eseri değil, aksine 15. yüzyıl sonlarındaki teşebbüsler ve 16. yüzyıl başlarındaki kalıcılık arz edecek icraatlarla Batı Avrupa merkezli denizci ulusların sömürgecilik sürecinin giderek dünyanın bilinmeyen tüm coğrafyalarını içine almasıyla ilintili bir durumdur. Öyle ki, 'öteki'nin keşfiyle, kendini belirli bir yerde konumlandırma ihtiyacını sürekli hissetmiş olan Avrupa düşünce dünyası için sömürgecilik dönemi sadece 'coğrafyaların' keşfini değil sosyal bilimlerin keşfini de getirmiştir. Bu sürecin bugünkü safhasında, yani küresel ilişkiler bağlamında üzerinde durulan hususiyet siyasi temeller üzerinden gerçekleştiriliyor olsa da, bunun ardında daha güçlü bir analitik yaklaşımla ele alınmayı gerektiren bir derinlik söz konusudur.

Bu derinlik bağlamında, sekülerleşme kavramı ve bunun üzerinden bugüne kadar yürütülen süreçler, bize söz konusu sömürge dönemlerinden başlayarak bazı ipuçları vermesiyle dikkat çekmektedir. Burada temel sorun, bu dikkati çekebilecek bir duruş ve yaklaşımı sergilemekle başladığını da söylemek gerekir. Tam da bu minvalde 'sekülerleşme bizi niçin bu kadar ilgilendirmektedir' sorunu da ortaya atabiliriz.

Pür bir 'bilimsel' çaba olarak düşünüldüğünde, böylesi bir ilgide haklılık payı bulmak mümkün olabilir. Şayet bununla, adına Batı denilen coğrafyada yaşayan toplumların tarihi tecrübelerinin genelleştirilmesi ve bunun tüm dünya toplumlarına mal edilmesinin söz konusu bu toplumları anlamlandırmadaki işe yararlılığı ifade ediliyorsa, o zaman diğer toplumların yaşadığı tecrübeleri nereye koyacağımız sorunu ortaya çıkmaktadır.

Aslında 19. yüzyılda sosyal bilimler alanı olarak doğan, 'toplumu' doğrudan ilgilendiren 'bilimsel düşünme ve üretme' sürecinin, yine Batı toplumlarında erken modern dönemden sanayileşmeye uzanan geniş dönemlerin birikimini yansıttığı da ortadadır. Sosyal bilimler içerisinde bir cüz olan sosyolojide, sekülerleşme çalışmalarına göz atıldığında, adına toplum denilen bütünü anlama çabası kadar ve belki de bundan da öte, Batı toplumlarına ve de sömürgeleştirmeye veya Batılılaşma süreçleriyle diğer toplumlara da yeni bir toplumsal yapı kazandırma; yaşanan, yaşanacak değişimleri yönlendirme ve yönetebilme iddiasıyla ortaya çıktığını ileri sürebiliriz.

Bu çerçevede, Batı Avrupa'nın ve ardından giderek Ana Kıta ile akabinde adına Anglo-Sakson denilen dünyanın diğer bölgelelerine dağılmış toplumlarındaki sosyal ilişkilerin 'sekülerleşme' ekseninde yapılaşması, tüm bu toplumların tarihi süreçleriyle ilintisi bağlamında şu veya bu biçimde yine de anlamlı olduğu iddia edilebilir. Bu hâl ve durumda dahi, sekülerleşme olgusu üzerine kafa

yoranların bugüne kadar ortaya koydukları çerçeve, bizatihi ortak bir noktada buluşmaktan ziyade, parçalanmış ve hatta parçalanmaya devam eden süreçler olmaktadır. Bu noktada, ortada bir atomizasyon sürecinden bahsetmek dahi mümkün gözükmemektedir.

Bugün 'sekülerleşme' kavramı etrafında oluştuğu gözlemlenen karmaşa ile gelinen noktada, diyelim ki, Batı'nın son beş yüz yılında olan bitenler karşısında dikkatlerden uzak tutulansa diğer coğrafyalarda ne olup bittiğidir. Sekülerleşme tartışmalarının derdi 'din' olduğuna göre, dünyanın başka bölgelerindeki dini inanç ve kurumsal yapıların geniş toplumla ilişkilerini ortaya koymak, Batı'nın ürettiği sekülerleşme kavramıyla mümkün müdür sorusunu da beraberinde getirmektedir.

Ancak bu iddianın saflık boyutunda ortaya çıkacağı yer, bu zikredilen temelde Avrupa ve uzantısı coğrafyaların dışındaki çok daha geniş coğrafyalar üzerinde yaşam süren toplumlar olacaktır. Sekülerleşmenin ve bu kavramın üzerine inşa edilen teoriler bütünü'nün nasıl olup da her türlü kültürel, dini ve medeniyet temelleri ve yaklaşımları ile Batı dışı toplumları etkilediği ve etkilemeye devam ettiği hususu üzerinde durulmayı hak etmektedir.

Sekülerleşme teorileri bağlamında Batılı ve de Batı modernleşmesini bir '*template*' olarak kullanan toplumların sosyal gerçekliklerini anlama ve yön verme çabalarının bu süreçte akamete uğramak bir yana, karmaşık bir yapıya evrildiği görülmektedir. Bu açmazı, belki de sekülerleşme olgusu ile bu olgunun neşet ettiği toplumsal gerçekliği yeniden ele almakla başlamak gerekmektedir. Bu yapılırken, elbette bu süreci '*template*' olarak kendine devşiren toplumların sorumluluğunun ise daha büyük olduğu ortadadır.

Bu noktada, ilk baskısı 2007 yılında yayınlanmış olan *Sekülerleşme ve Din* adlı çalışmayı, aradan geçen on yılı aşkın bir süre sonra yeniden yayına değer olduğunu vurgulamak istiyorum.

Batı'da sekülerleşme teorilerini ve bu teorilerin tarihi süreçlerini ele alan bu çalışmanın günümüzdeki gelişmeleri anlama çabasına bir katkı olacağını umut ediyorum. Bu eserin yayına hazırlanmasındaki emeklerinden dolayı İbn Haldun Üniversitesi Yayın Birimi Yürütücüsü Savaş C. Tali Bey'e ve Yayın ekibine teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Mehmet Özay
Üsküdar / 2020